

Míra chudoby, zadlužení a příjmy domácností

Před nedávnem vyšel v MF DNES rozhovor redaktorky Jitky Šrámkové s ředitelem Diecézní charity Plzeň Ing. Jiřím Lodrem na téma sociální podmínky domácností v České republice, jejich zadlužení a s tím související míra chudoby.

Rád bych se pokusil v této stati jednak objasnit některé málo známé skutečnosti, jako je například metodické vymezení hranice chudoby, ale též i poukázat na některé příčiny, které mají negativní dopad na sociální situaci českých domácností.

Nejdříve bych však chtěl ocenit práci diecézní charity, zvláště pak pana Lodra, kterého znám osobně a velmi si ho vážím za vynaložené úsilí, kterým se snaží vyjít vstříc všem potřebným. Bohužel možnosti jeho a charity nejsou bezbřehé a je i na nás, abychom jim byli nápomocni.

Vlastní výpočet **míry ohrožení chudobou** (*At-risk-of-poverty rate*) podle metodiky Eurostatu se opírá o podíl disponibilního (*ekvivalizovaného*) příjmu domácnosti a počtu jejích spotřebních jednotek, to znamená, že zohledňuje počty osob v domácnosti a její demografické složení. Nejčastěji používanou hranicí chudoby je 60 % mediánu ekvivalizovaného příjmu.

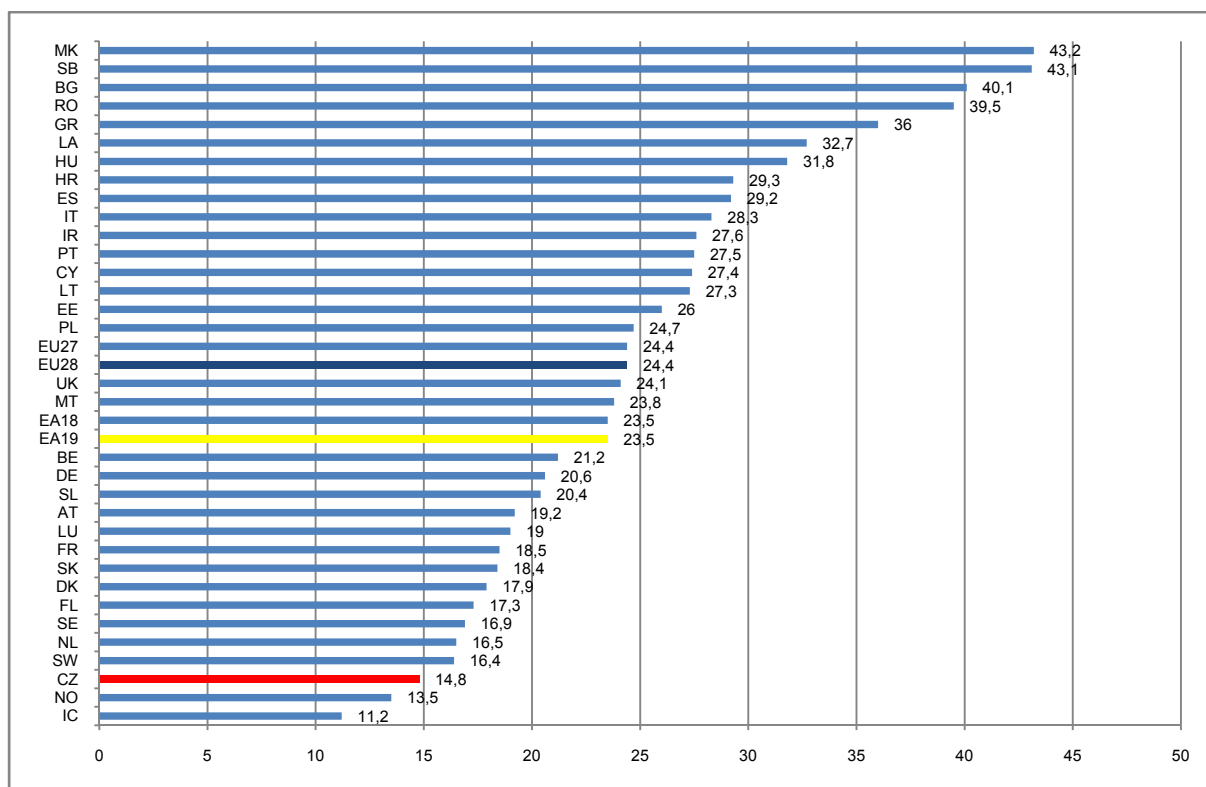
ČSÚ pro kvantifikaci ukazatelů – počet osob pod hranicí chudoby, míra chudoby či hranice příjmové chudoby, intenzita ekonomické aktivity a úroveň sociálního vyloučení – využívá **Šetření životních podmínek ČR**, které provádí od roku 2005. Jde o výběrové šetření EU-SILC (European Union – Statistics on Income and Living Conditions), které se organizuje ve všech členských zemích EU a dále na Islandu, v Norsku, Švýcarsku a Turecku. Díky harmonizaci zjišťování a jednotné metodice jsou zjištěné údaje navzájem porovnatelné a je možné se s nimi blíže seznámit na webových stránkách EUROSTATu a ČSÚ. Získané údaje slouží k usměrňování sociální politiky v oblastech jako je nezaměstnanost, sociální péče, daňový systém a k vyhodnocení přijatých opatření.

Pro správné pochopení a interpretaci zveřejněných údajů bych se ve zkratce zmínil o metodice tohoto výběrového šetření. Výběrovou jednotkou je byt, který je vybrán na základě dvoustupňového náhodného výběru, to znamená, že z registru sčítacích obvodů jsou nejprve vybrány sčítací obvody a z nich se poté vybere deset jednoznačně identifikovaných bytů. Ve výběru jsou zahrnuty všechny kraje, rozsah výběru v jednotlivých regionech závisí na počtu obyvatel. Jednotkami zjišťování jsou hospodářící domácnosti¹ tvořené osobami obvykle bydlícími ve vybraném bytě. Šetření má čtyřletý cyklus, vybraná domácnost je do tohoto šetření zapojena po dobu čtyř let. Aby byla zajištěna kontinuita, dochází každý rok k obměně čtvrtiny výběrového souboru vybraných bytů.

Z následujícího grafu je zřejmé, že v České republice je nejnižší podíl osob ohrožených chudobou k celkovému počtu populace v rámci členských zemí EU28, který v roce 2014 činil 14,8 %. Nižší je již pouze na Islandu (11,2 %) a v Norsku (13,5 %). Naopak nejvyšší podíl obyvatel ohrožených chudobou je v nových členských zemích zejména na Balkáně, ale i v Portugalsku, Itálii, Řecku a Irsku. Průměr za EU28 dosáhl výše 24,4 % populace ohrožené chudobou, což je v podstatě o téměř 10 procentních bodů více než u nás v České republice. Za zmínku stojí, že u našich nejbližších sousedů v Německu podíl dosáhl výše 20,6 % a v Rakousku 19,2 %. V Lucembursku, které je v čele celosvětového porovnání výkonnosti hospodářství měřené podílem HDP na 1 obyvatele, dosáhl podíl obyvatel ohrožených chudobou výše 19,0 %.

¹ Hospodářící domácnost je založena na prohlášení osob, které spolu žijí, že společně také hospodaří, tj. společně hradí základní nezbytné výdaje domácnosti jako je stravy, náklady na bydlení, ostatní provozní výdaje domácnosti.

Podíl osob ohrožených chudobou k celkovému počtu populace v roce 2014

Zdroj: EUROSTAT

Za příčinu vážné sociální situace našich domácností je ve zmiňovaném článku považována jejich zadluženost.

Je tomu tak skutečně? Případně jaké jiné příčiny ovlivňují sociální úroveň našich domácností?

Pokud bychom chtěli najít objektivní fakta, která by tuto hypotézu potvrdila či vyvrátila, zjistíme, že není tak snadné najít vhodné datové zdroje. Samozřejmě vzhledem k tomu, že je žádoucí provést mezinárodní komparace, je třeba se orientovat přednostně na databáze spravované mezinárodními organizacemi, jako jsou OECD, IMF nebo EUROSTAT. Zde je zpravidla záruka metodické souměřitelnosti údajů alespoň s ostatními členskými zeměmi Evropské unie a průměry za EU nebo EA (Měnovou unii), respektive s dalšími spolupracujícími státy (např. kandidátské země EU, Norsko, Švýcarsko). V některých případech však uživatel narazí na nízkou aktuálnost údajů či fakt, že jsou údaje dostupné většinou v relativním vyjádření a zaokrouhlené ve vyšších řádech.

Na základě časových řad ČNB lze říci, že celková zadluženost domácností dosáhla k 31. 7. 2016 výše 1 433 703,1 mil. Kč, z toho připadá 70,1 % na bydlení a 18,4 % pro spotřebu. Zbývajících 11,5 % připadá na ostatní půjčky a úvěry. Ve srovnání s koncem roku 2005 došlo k nárůstu podílu zadlužení na bydlení u domácností 3,6 krát, meziroční nárůst činil 7,86 %. Nejvyššího tempa růstu tohoto typu zadluženosti domácností bylo dosaženo v letech konjunktury (2006 – 2008), kdy meziroční nárůst činil zhruba třetinu.

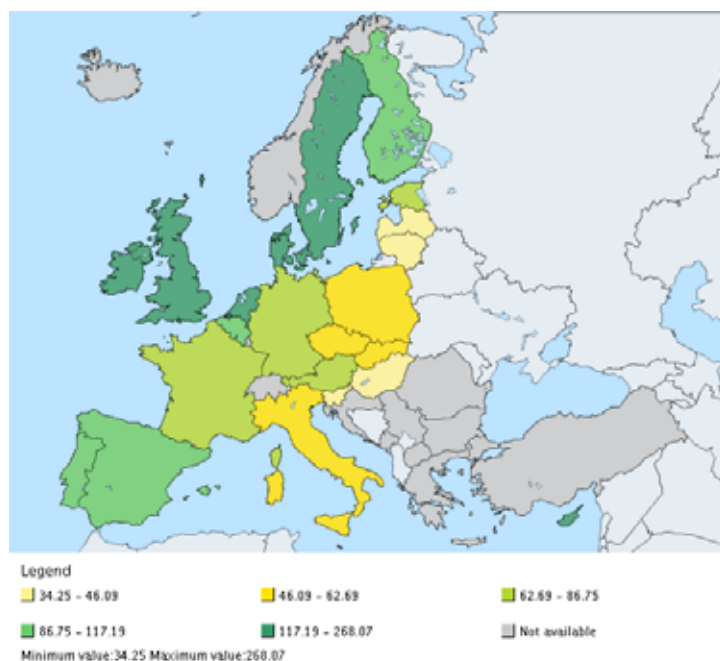
Zadluženost domácností na spotřebu lze charakterizovat jako stagnující až upadající (klesající). K jejímu oživení došlo po dlouhodobém období klesajícího zájmu až v letošním roce, kdy průměrný měsíční meziroční nárůst dosahuje 0,83 %.

Dalším zajímavým zdrojem o zadluženosti domácností v ČR jsou údaje z Bankovního a Nebankovního registru klientských informací, podle kterého koncem prvního pololetí letošního roku dosáhl celkový

dluh obyvatel ČR 1,89 bilionu Kč, což představuje jeho meziroční navýšení o 134 miliard Kč. Počet osob s dluhem činí 3,06 milionu, meziročně došlo k nárůstu o 26 tisíc osob. Počet úvěrových smluv stoupl o 36 tisíc a zvýšil se na 5,85 milionu Kč. Průměrná částka připadající na jednu osobu, která má dlouhodobý dluh, dosáhla výše 1,33 milionu Kč, i zde došlo k nárůstu o 92 tisíc. Průměrná částka osoby s krátkodobým dluhem meziročně stoupla o 9 tisíc Kč a činí 163 tisíc Kč. Dalším charakteristickým rysem je, že objem celkového dluhu roste rychleji (7,6 %) než počet dlužníků (1 %). Pozitivně lze hodnotit i skutečnost, že klesá částka u ohrožení splatnosti dluhu.

Míra zadluženosti domácností z pohledu mezinárodního porovnání se zatím i přes její výrazný nárůst nejvíce jako vážný problém. Zatímco v roce 1997 dosáhla míra zadluženosti domácností ČR měřená jako podíl celkové zadluženosti českých domácností k jejich hrubému disponibilnímu důchodu výše 11,7 %, tak v roce 2014 tento poměr činil 55,92 % (dle EUROSTATu). Vyšší růst byl zahájen v období po vstupu ČR do Evropské unie v roce 2004. Pro zajímavost lze uvést, že ve stejném roce dosáhla míra zadluženosti domácností u zemí Eurozóny (EA19) výše 94,67 %. Na základě údajů z databáze EUROSTATu je patrný rozdíl výše míry zadluženosti domácností mezi starými (od 62,69 % v Itálii do 268,07 % v Dánsku) a novými členskými zeměmi (od 34,25 % v Litvě do 70,18 % v Estonsku). O rozdílech vypovídá i následující kartogram:

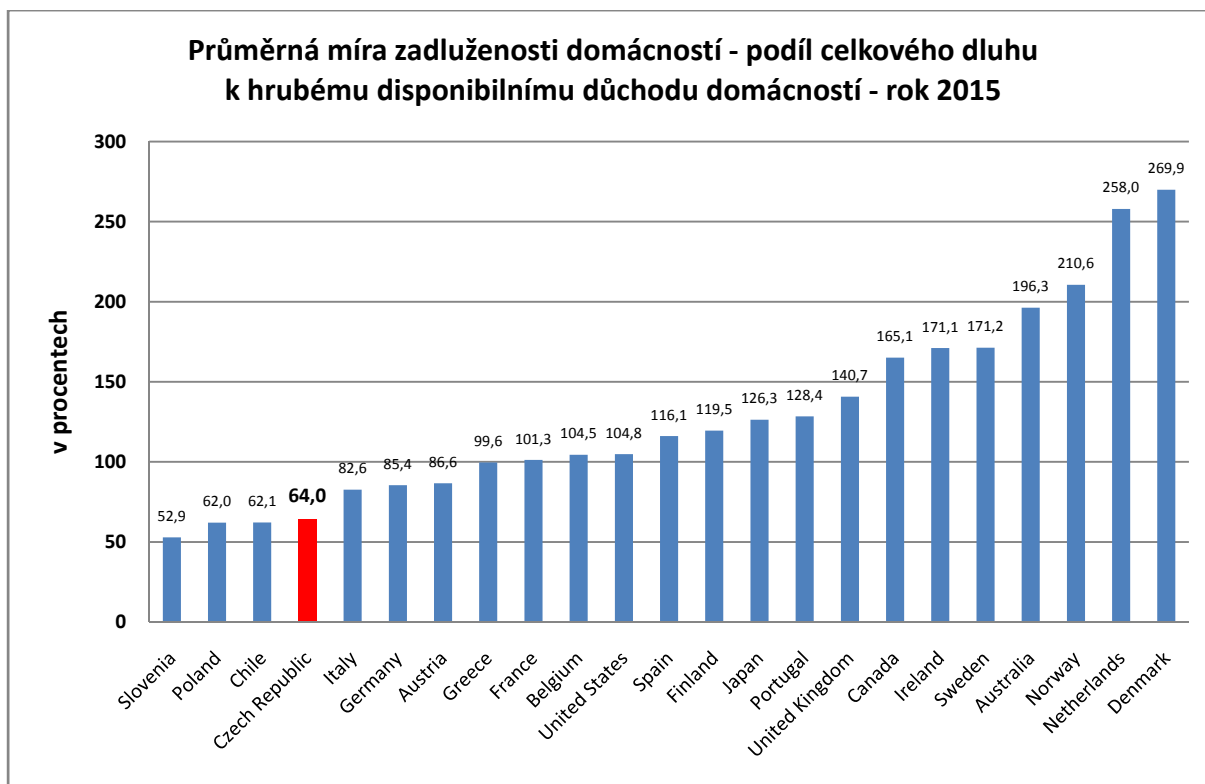
Míra hrubého zadlužení domácností v roce 2014, v procentech

Zdroj: EUROSTAT

Poznámka: Hrubá zadluženost odpovídá poměru stavu půjček k hrubému disponibilnímu důchodu domácností.

Zatímco údaje z EUROSTATu vychází z porovnání v jednotkách PPS (Purchasing Power Standard) odvozených od EUR, následující mezinárodní porovnání údajů od OECD vychází z parity kupní síly v dolarech.

Zdroj: OECD

Ačkoliv na jedné straně se může zdát, že v rámci mezinárodního porovnání by míra zadluženosti českých domácností neměla mít negativní dopad na sociální podmínky, z jiného úhlu pohledu již tuto oblast tak příznivě hodnotit nelze. Při vzájemném porovnání dynamiky růstu míry zadluženosti a průměrných mezd mezi lety 1997 a 2015 zjistíme, že míra zadluženosti domácností rostla více než dvakrát rychleji.

Při konfrontaci výše míry zadluženosti, příjmů a míry chudoby u vybraných evropských zemí dojdeme k závěru, že v zemích s vysokými příjmy si obyvatelstvo může dovolit i výrazně vyšší míru zadluženosti, aniž by to mělo negativní dopad na míru chudoby v těchto zemích. Například domácnosti ve Švédsku mají příjmy v PPS 1,5 krát vyšší (v Eurech téměř 2,7 krát) ve srovnání s našimi domácnostmi, jejich míra zadluženosti dosahuje 148,8 % příjmů, přesto míra chudoby je ve Švédsku jen 16,9 %. Ještě výraznější jsou údaje při porovnání s Norskem, kde mají domácnosti 1,7 krát vyšší příjmy v PPS (v Eurech dokonce 3,8 krát), jejich míra zadluženosti dle OECD je 3,3 krát vyšší a přesto míra chudoby je v Norsku nižší než u nás, dosahuje výše 13,5 %.

Z uvedených charakteristik, které mohou mít negativní dopad na sociální úroveň domácností, můžeme vyzdvihnout zejména nízkou úroveň příjmů a jejich pomalou dynamiku, která se stává limitujícím faktorem dalšího rozvoje životní úrovně domácností v České republice.

Vzhledem k uvedeným skutečnostem lze říci, že jednostranné zdůrazňování nízkých příjmových hladin pro zahraniční investory není nejvhodnějším kritériem pro zvyšování životní úrovně domácností v České republice. Pro rozvíjení aktivit zahraničních investorů by bylo vhodnější vyzdvihnout raději kvalitu, vzdělání a zkušenosti pracovních sil, stabilní prostředí, bezpečnost, umění improvizace a v neposlední řadě i dosažené úspěchy ve vědě.

Miloslav Chlad
ředitel KS ČSÚ v Plzni